

УДК 821.161.2"18"(092):37.0(477)

Н. Левченко
О. Литвиненко

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ В РОМАНІ АНАТОЛІЯ СВИДНИЦЬКОГО «ЛЮБОРАЦЬКІ»

Анотація

Метою статті є вивчення визначення місця й ролі національної й антинаціональної освіти в площині самоідентифікації українців у романі Анатолія Свидницького «Люборацькі».

У науковій розвідці ставилося *завдання* проаналізувати три форми освіти, існуючі в Україні ХІХ ст. Було встановлено, що старосвітська освіта зводилася переважно до самоосвіти. Її в романі презентував отець Гервасій. Вона давала недостатньо знань, щоб досягнути складні суспільні тогочасні процеси. Польськомовна освіта так само, як і російськомовна, була спрямована на знищення українського сегменту в ментальній карті особистості. У романі чітко увиразнилися негативні наслідки деструктивного впливу суспільства на особистість, на знищення в ній українського ядра. Польськомовна Мася й російськомовний Антось, зрадивши під впливом чужомовної освіти себе, свій рід, свою мову, померли.

Попри велику кількість досліджень, присвячених творчості А. Свидницького, комплексний аналіз згубного впливу недосконалої чужомовної освіти, спрямованої на розмивання меж української ідентичності особистості здійснюється вперше, чим і пояснюється *актуальність і новизна* пропонованої студії.

DOI: <https://doi.org/10.34142/2312-1076.2024.2.104.03>

Було зроблено *висновки*, що антинаціональна освіта в Україні була засобом переформатування українців на покручів. Вимирання родини Люборацьких є символом винищення України зовнішніми ворогами.

Ключові слова: *роман, сімейна хроніка, українська ідентичність, портретна характеристика, національна ідея, манкурти, маргіналізація.*

Levchenko N., Lytvynenko O. THE PROBLEM OF NATIONAL EDUCATION IN ANATOLII SVYDNYTSKYI'S NOVEL "LUBORATSKI"

Abstract

The purpose of the article is to study the definition of the place and role of national and anti-national education in the plane of self-identification of Ukrainians in Anatolii Svydnytskyi's novel "Luboratski".

The research aims to analyse the three forms of education that existed in nineteenth-century Ukraine. The study found that Old World education was mainly limited to self-education. It was presented in the novel by Father Hervasii. It provided insufficient knowledge to comprehend the complex social processes of the time. Polish-language education, just like Russian-language education, was aimed at destroying the Ukrainian segment of the mental map of the individual. The novel clearly shows the negative consequences of the destructive influence of society on the individual, on the eradication of the Ukrainian core in them. The Polish-speaking Masia and the Russian-speaking Antos, having betrayed themselves, their family, and their language under the influence of foreign language education, died.

Despite the large number of studies on A. Svydnytskyi's work, a comprehensive analysis of the harmful effects of imperfect foreign language education aimed at blurring the boundaries of

Ukrainian identity is carried out for the first time, which explains the relevance and novelty of the proposed study.

It is concluded that anti-national education in Ukraine was a means of reformatting Ukrainians into pokruchy. The extinction of the Luboratski family is a symbol of the destruction of Ukraine by external enemies.

Key words: *novel, family chronicle, Ukrainian identity, portrait characterisation, national idea, mankurts, marginalisation.*

Вступ

Осердя сутнісного наповнення національної освіти окреслювало, окреслює й завжди буде окреслювати шкалу загальнолюдських духовних цінностей, яка формує рівень громадянської свідомості, будує модель моральних критеріїв особистості та закладає державостверджуючу основу української нації.

Унаслідок зусиль представників багатьох поколінь у 1991 році після ухвалення низки документів, які проголошували її державний суверенітет, Україна нарешті здобула незалежність у правовий спосіб. Проведений Всеукраїнський референдум легітимізував проголошення її державного суверенітету.

Однак незалежна розвинена сильна Україна не вписувалася в імперські плани Російської Федерації. У 2014 році Росія анексувала Крим і розпочала бойові дії на Донбасі. 24 лютого 2022 року без оголошення війни російська армія розпочала повномасштабне вторгнення на територію України по всій довжині спільного кордону, а також з території Білорусі. Збройні Сили України, її силові й дипломатичні структури, взявши відповідальність за долю країни, дають гідну відсіч російським загарбникам, яка, поза сумнівом, приведе український народ до перемоги.

Не меншу відповідальність на шляху боротьби за свободу й незалежність України покладено на освітній процес,

який сьогодні відіграє провідну роль в економічному й духовному бутті української нації, формує маркери української ідентичності.

Не лише сьогодні, а й протягом багатьох століть каторгами, війнами, голодоморами, репресіями, імперськими законами й підзаконними актами українців вбивали лише за те, що вони народилися українцями. Як зброя масового їхнього знищення імперією зла використовувалася чужомовна освіта. Анатолій Свидницький у своєму романі «Люборацькі» на прикладі винищення родини патріархального сільського священника Гервасія в освітніх закладах та поза ними показав шляхи знищення українців в Україні внаслідок шовіністичної політики Росії та зневажливого ставлення Польщі.

Роман Анатолія Свидницького «Люборацькі», у якому «зображено суперечності між потребами духовного й морального розвитку особистості та суспільними умовами, які перешкоджають цьому» (Гончар, 1991: 53), привертая увагу протягом понад століття чималої кількості таких українських дослідників, як І. Франко (Франко, 1886, 1980, 1984), М. Зеров (Зеров, 1990), С. Єфремов (Єфремов, 1995), В. Герасименко (Герасименко, 1959), М. Сиваченко (Сиваченко, 1962), П. Хропко (Хропко, 1984, 2985), Н. Жук (Жук, 1987), Н. Крутікова (1968) та ін.

Нині ґрунтовно перепрочитують і реінтерпретують зміст і поетику роману такі сучасні науковці, як Н. Данюк (Данюк, 1999, 2000, 2001, 2005), Н. Фігурна (Фігурна, 1999) та ін.

Проте ніхто з літературознавців досі не розглядав зображену автором роману систему освіти в Україні XIX століття крізь тривекторну призму, яка структурується українськомовною патріархальною, російськомовною академічною та польськомовною шляхетською освітами, спрямованими на духовне виродження й фізичне знищення

етнічних українців шляхом їхньої асиміляції культурами інших народів.

Актуальність наукової розвідки обумовлена відсутністю спеціального дослідження української національної проблематики у творчості Анатолія Свидницького в контексті пануючих освітніх систем в Україні другої половини ХІХ ст. і нагальною потребою комплексного вивчення авторського визначення ролі антинаціональної освіти у розмиванні меж української ідентичності та породження такого згубного для формування й розвитку нації явища як манкуртство.

Мета наукової розвідки полягає у виконанні комплексного дослідження проблеми національної освіти в романі Анатолія Свидницького «Люборацькі».

Методи дослідження

У статті застосовано історичний метод дослідження під час аналізу історії гноблення Росією української мови, національної освіти й культури в Україні від давнини до сучасності з метою досягнення поглибленого розуміння сутності проблеми: розгортання причинно-наслідкових зв'язків та відтворення подій минулого; культурно-історичний – протягом вивчення впливу як зовнішніх обставин, зокрема місця проживання, системи виховання, соціального статусу родини, професії та становлення характеру кожного члена сім'ї Люборацьких, так і географічних, історичних, соціальних факторів на формування ментальності українців, яка покликана, незважаючи на несприятливі соціально-історичні умови, зберегти генетичний код українського народу, осердям якого є свобода; біографічний (частково) – під час вивчення рис характеру образів-персонажів роману Анатолія Свидницького «Люборацькі», закорінених у біографії й особистісній психології автора; герменевтичний – у процесі осягнення й сенсового конструювання образів-персонажів роману Анатолія Свидницького «Люборацькі», кожен із яких функціонує як

певний знак денационалізації й знищення українського народу Російською імперією.

Результати і дискусії

Шлях до читача роману Анатолія Свидницького «Люборацькі» був таким же непростим, як і доля його автора. Анатолій Свидницький, «жвава, енергійна натура, людина всебічно обдарована від природи» (Хропко, 1985: 5), увійшов в українську літературу XIX століття як майстер малої прози, письменник-новатор, який вперше творчо осмислив тему життя декласованих елементів, що перебували на самому дні суспільного життя в оповіданні «Жебраки». Такі явища, як розбої, грабунки, контрабанда, фальшування грошей, хижацьке збагачення, стали предметом художнього зображення оповідань «Пачковози», «Конокради», «Залізний сундук», «Гаврусь і Катруся».

За свої короткі 37 років життя А. Свидницький неодноразово у своїх творах сповідував глибоку любов не лише до земляків, а й до всього українського народу, з непростю історією якого поєднував і власну сумну історію життя.

Про поєднання трагічної короткої долі письменника й неординарного його таланту свого часу писав І. Франко: «Анатоль Патрикійович Свидницький належить до тих талановитих, а нещасливих людей, котрих чи то життя, чи зла доля ламають і убивають в цвіті літ, не давши розвитися вповні їх талантові, не давши прикласти їм до діла те знання, яке вони в житті здобули, ані ту щирю любов, котрою душа їх горіла в найкращих хвилях життя. Навіть те, чого втілювали вони доконати в житті, переслідує зла доля, немовби старалась замести всякий слід їх земного існування, їх змагань і мук душевних» (Франко, 1980: 7).

Роман А. Свидницького «Люборацькі» теж мав непросту історію. Він йшов до свого читача майже 40 років: перша його частина була написана у 1861 році й подана до друку в 1862 році

до журналу «Основа», друга частина була майже завершена навесні 1862 року, але до друку не подавалася, бо автор не отримав відповіді від редакції щодо першої частини твору. У 1886 році за сприяння І. Франка текст твору зі скороченнями був надрукований у видавництві «Зоря», у 1901 році повне видання роману «Люборацькі» вийшло в Києві, але автограф було втрачено.

Феномен творчості Анатолія Свидницького якнайповніше розкрився у романі «Люборацькі» та проявився в його мистецькому хисті дивовижного використання власного трагічного досвіду навчання у Крутянській бурсі (1843–1851) та Кам'янець-Подільській духовній семінарії (1851–1856), у художньому осмисленні однієї із головних проблем української літератури ХІХ століття – зображенні потреби національної україномовної освіти для духовного й морального розвитку особистості українця в контексті суспільних умов, які перешкоджають цьому, та в її втіленні в жанрі сімейної хроніки.

Непроста доля А. Свидницького, глибока актуальність змісту й проблематики роману протягом майже двох століть привертають увагу науковців. Вивчення творчості митця з 1886 року до сьогодні здійснювалося в кілька етапів. Різні епохи встановлювали різні засадничі принципи певних літературознавчих напрямів та шкіл, тому роман оцінювався по-різному.

За визначенням Д. Чижевського, Свидницький був першим і найпослідовнішим представником реалізму, який писав уже в 60-ті роки ХІХ ст., але «твір його залишався невідомим аж до кінця реалістичної доби; видруковано його було тільки 1898 року. Цей перший твір сутого реалізму вже майже без усяких елементів романтичної традиції був автобіографічним (до певної міри) романом Анатолія Свидницького «Люборацькі». Оpubлікований, він робив досить сильне враження на читачів, хоча для них реалізм уже ніяк не був

новиною. Роман, поруч із яким стоять лише розсіпані по часописах дрібніші твори Свидницького (1834–1871), писаний у стилі хроніки, переважно як довший шерех розмов; характер хроніки надає роману також і вживання польських та російських речень, окремих дійових осіб. У романі-хроніці немає ніяких ідилічних картин та ніяких позитивних дійових осіб: це історія нещасливої попівської родини, зокрема, сина родини, що носить ім'я автора – Анатоль» (Чижевський, 1999: 32).

Надісланий А. Свидницьким роман «Люборацькі» до редакції журналу «Основа» залишив редактора Пантелеймона Куліша байдужим, який «рукопис Люборацьких заховав від людського ока на саме дно редакційного архіву» (Антонович, 1957: 8), – стверджував М. Антонович, посилаючись на М. Сиваченка. Роздумуючи над ігноруванням П. Кулішем творчої роботи А. Свидницького, він зазначав: «Куліш мав добрий літературний смак, як це зрештою стверджував і Шевченко, але – зокрема за 60-тих років – ще в дуже вузьких межах. Роман Свидницького був надто сміливим новаторством в українській літературі, щоб він міг заімпонувати Кулішеві в періоді його редагування «Основи». Таким чином рукопис Люборацьких пролежав кільканадцять років непізнаний і неоцінений земляками» (Антонович, 1957: 8).

Перше високе поцінування роману А. Свидницького «Люборацькі» у 1886 році здійснив І. Франко. У примітці до першого видання твору в журналі «Зоря» він писав: «Дванадцять літ минуло від смерті автора «Люборацьких», а ім'я його, можна сміло сказати, остається і донині незвісним для найбільшої часті любителів української літератури, так як незвісним остався донині його найкращий твір, оця сімейна хроніка, котру ми тепер печатаємо. І коли на підставі «Сірої кобили» міг Куліш про Іродчука сказати, що було у нього «орлине перо», то з далеко більшим правом можемо ми прикласти сю поговорку до Свидницького. Хроніка його, написана ще в 1861 чи 1862 році, –

се перша широка проба української повісті на тлі сучасних суспільних відносин і zarazом – сміло можна сказати – одна з кращих спроб з-поміж усіх, які досі маємо на тім полі, і в деяких зглядах сміло може стати під пару Нечуєвій «Причепі», з котрою у неї багато дечого спільного і котрої вона – старша сестра» (Франко, 1886: 5).

Як би там не було, але роман Анатолія Свидницького «Люборацькі» посів почесне місце системі диференціації сімейних романів. І. Франко одним із перших погодився з автором роману, що його варто зарахувати до жанру сімейної хроніки, хоча цей жанр почав чітко окреслюватися у літературознавстві лише в ХХ столітті, коли з'явилася низка досліджень у зарубіжному та українському літературознавстві, присвячених цій проблемі.

У зарубіжному літературознавстві окреслилося два вектори класифікації текстів про сім'ю. Крестін Делл виділяє такі підвиди роману: *сімейний „романс”* – твір, у якому помітна послідовна динаміка сюжету: зародження сім'ї, початок стосунків, розвиток почуттів, заручини, одруження; *домашній роман* – сімейно-побутовий роман, у якому відображено побутові сцени, опис стосунків та спосіб життя сім'ї в межах одного покоління; *сімейний роман*, у якому описується нуклеарна сім'я в межах одного покоління; *сімейна сага чи сімейний роман-хроніка*, у якому зображено життя більше ніж двох поколінь (Dell, 2005: 33–35).

Система диференціації сімейних романів К. Делл побудована на класифікації соціально-психологічного досвіду автора, на расовій чи релігійній приналежності автора та сім'ї, зображеної в романі, (англосаксонські, протестантські, сім'ї білих чи сім'ї афроамериканців, єврейські сім'ї тощо). Водночас дослідниця не зробила чіткого розмежування між домашнім та сімейним романом.

Іншу модель класифікації сімейного роману, засновану на шести періодах сімейних стосунків, запропонував Д. Джонс. Літературознавець виокремив дитинство й період ранньої зрілості як сюжети про дитинство, від'їзд з дому й розставання з сім'єю як перехідний наратив, початок любовних стосунків як період залицянь, період одруження, народження й виховання дітей як сюжети про батьківство. Разом з тим науковець виділив «так звані обмежуючі, лімітуючі сюжети, у яких описується смерть або можливість загибелі героя чи героїв» (Jonnes, 1990: 207). Такий підхід нагадує життєвий цикл, де «важливість кожної фази визначається <...> позиціонуванням фігури (героя) в межах самої сім'ї чи у мережі стосунків, які охоплює поняття „сім'я”» (Jonnes, 1990: 208).

Монографія І.-Л.Ру «Сімейний роман. До жанрового визначення» є найґрунтовнішим сучасним дослідженням сімейного роману-хроніки. Концепція наукової розвідки полягає у ствердженні, що центральною темою цього виду роману є занепад роду.

Відповідно до методологічного підходу Д. Джонса сучасна українська дослідниця жанру сімейного роману-хроніки Н. Порохняк роман А. Свидницького «Люборацькі» зараховує до жанру сімейної хроніки з огляду на те, що там описуються дитячі роки Антося як дитячий наратив, від'їзд до бурси на навчання можна сприймати як перехідний наратив. У творі описуються романтичні стосунки хлопця з коханою Галею як романтичний наратив. Окрім того, у романі показано кілька типів стосунків у сім'ї між чоловіком і дружиною (старі Люборацькі, Маса і пан Кулинський, Оріся і Тимоха Петропавлівський, Галя і Робусинський). Відповідно у творі подано зображення взаємин між батьками й дітьми. Виявивши майже всі фази життєвого циклу, за Д. Джонсом, дослідниця, опускаючи наявність лімітуючих сюжетів (смерть Масі, Антося, Орісі, паніматки й отця Гервасія), прирівнює роман

А. Свидницького «Люборацькі» до роману «Сага про Форсайтів» Дж. Голсуорсі: «Те ж саме простежуємо і в розвитку та становленні головних героїв «Саги про Форсайтів» Дж. Голсуорсі – молодого Джона та Флер» (Порохняк, 2010: 150).

Спираючись на праці зарубіжних науковців Д. Джонса (Jonnes, 1990) та Ї-Л. Ру (Ru, 1992), Наталія Порохняк виокремлює «такі основні риси сімейного роману-хроніки:

1. Реалістичне зображення сім'ї в кількох поколіннях.
2. Основною темою твору є загибель роду.
3. Використання специфічної для цього типу роману наративної форми.
4. Смерть батька є знаком занепаду чи зникнення родини, роду.
5. На прикладі життя однієї родини показано певний історичний період із життя окремої нації, зображення типів культури в минулому, життя й еволюцію вибраної автором спільноти в часі та просторі.
6. Основними конфліктами, які розглядаються у літературному тексті, є протистояння між батьком і сином, чоловіком і дружиною.
7. У сімейному романі-хроніці реалізується міфологема сім'ї-Раю та міфологема втрати героєм сім'ї як вигнання з Раю» (Порохняк, 2010: 53–154).

Ї-Л. Ру наголошує, що сімейний роман є «енциклопедією, що дозволяє подивитись на людей, життя, атмосферу однієї нації в минулому» (Ru, 1992: 169).

У романі А. Свидницького дійсно в трагедії родини Люборацьких варто вбачати трагічну історію всього українського народу, одним із варіантів знищення якого з боку Росії була антинаціональна освіта, яка руйнувала національну ідентичність українців, виховувала манкуртів.

Проте в заідеологізованому радянському літературознавстві українська національна ідея у творчості А. Свидницького залишилася досліджуваною лише частково. В. Герасименко наголошував на протистоянні Польщі та Росії в боротьбі за українське Поділля, зображене в романі А. Свидницького «Люборацькі», де «в яскравих фарбах саме й показано, як відбилася ця боротьба на культурі, побуті, звичаях, соціальних стосунках середнього стану населення, причому фоном для зображення цієї боротьби стало життя провінційного, православного духовенства» (Герасименко, 1959: 70).

М. Сиваченко, з'ясовуючи причини занепаду сім'ї Люборацьких, також робить наголос на двох факторах: згубному польсько-шляхетському впливі, з одного боку, і натиску царських русифікаторів, з іншого.

Водночас він наголошує на причинах внутрішнього характеру. Дослідник стверджує, що життя старих панотців Люборацьких, «на якому лежить печать старосвітчини, патріархальної простоти, примітивності і відсталості, історично приречене. Так чи інакше, а із змісту роману з усією очевидністю випливає, що панотці Люборацькі, будучи представниками дрібного сільського духівництва з його тактикою «і нашим і вашим», належали до соціально хиткого прошарку, нетривкого в нових умовах. Хиткість, нетривкість ця дуже відчутні і в економіці старих панотців» (Сиваченко, 1962: 71).

Н. Жук зробила спробу розв'язати проблему літературного психологізму роману А. Свидницького «Люборацькі», але тенденційна заангажованість, на яку хибували майже всі дослідження періоду радянської окупації України, й обмежений доступ до авторитетних закордонних джерел у цій царині не дозволили літературознавиці проникнути в глибини проблеми й проаналізувати її в площині національної ідеї в галузі освіти.

Більш повне висвітлення національна ідея в тогочасній освіті в романі А. Свидницького «Люборацькі» отримала в розвідці О. Гончара «Формування реалізму в художній прозі 50-60-х років», який відзначив глибоке проникнення автора роману в процес руйнування материнської культури України колонізаційними та русифікаторськими спрямуваннями освіти.

Тему особистості в романі А. Свидницького «Люборацькі» певною мірою було опрацьовано в роботах П. Хропка, який зацентрував увагу на індивідуалізації образів-персонажів та на висвітленні конфлікту особистості та світу.

Теми навчання та виховання молодого покоління в романі А. Свидницького «Люборацькі» були висвітлені в дослідженнях науковців радянського періоду В. Герасименка, М. Сиваченка, Н. Крутікової.

Проблема рідної української мови в тогочасній освіті в наукових дослідженнях про творчість А. Свидницького довгий час залишалася на маргінальному колі. Чужу мову як потужний експансійний чинник у романі «Люборацькі» розглянули С. Єфремов та М. Сиваченко.

Темі конфронтації насадженої Росією українському народу догматичної віри та засад національної духовності надали уваги С. Єфремов, В. Герасименко, М. Сиваченко, Н. Крутікова, П. Хропко.

Сучасні дослідники творчості А. Свидницького не мають жодних обмежень і можуть торкатися й глибоко опрацьовувати будь-які теми. Н. Порохняк у своїй розвідці «Сімейна хроніка «Люборацькі» А. Свидницького як роман про занепад роду» дослідила сімейний наратив про загибель роду, зробила визначення авторського бачення виродження роду Люборацьких.

Н. Данюк присвятила свої студії вивченню методу психологізації в творчості А. Свидницького, у яких зазначала, що український реалізм загалом і А. Свидницький зокрема

проблему особистості вирішує в площинах: людина і суспільство, людина і середовище, Я та Інший.

Отже, розглянувши парадигму аналізу роману А. Свидницького «Люборацькі», зауважуємо, що вони торкаються різноманітних питань, але не закривають всіх проблем його вивчення. Проблема відсутності в Україні XIX ст. національної освіти як одна із вагомих причин винищення українців шляхом розмивання меж української ідентичності у закладах освіти все ще залишається відкритою.

Свого часу Ліна Костенко говорила, що «нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову». Російські загарбники й окупанти добре знають вагу рідної мови в матриці української національної ідентичності, тому століттями шляхом русифікації українців засобами освіти і культури готували ґрунт для сучасної російсько-української війни з офіційним гаслом звільнення російськомовного населення України від «укрофашистів», під яким приховуються справжні наміри випалити українські землі, зруйнувати українські міста й села, знищити всіх українців в Україні – і українськомовних, і зрусифікованих.

Причини сучасної жажливо несправедливої війни, на якій росіяни вбивають українців на їхній рідній землі лише тому, що вони є українцями, були окреслені задовго до її початку у творах українських письменників XIX століття. Найактивніше серед них тему національної ідентичності українців досліджував і художньо осмислював Іван Нечуй-Левицький. Письменник заявив про свої національні погляди та позиції науково-публіцистичними розвідками «Світогляд українського народу в прикладі до сьогочасності», «Сьогочасне літературне прямування», «Українство на літературних позвах з Московщиною», «Школа повинна бути національна», «Сорок п'яти роковини смерті Тараса Шевченка», у яких заявив претензії на послідовне прагнення пробудження національної свідомості

українського, на той час бездержавного, народу. «Уболівання за долю рідного народу, відстоювання права мови й літератури, культури, власне туга за національним утвердженням – усе це спричинило порушення згаданих проблем у прозовій спадщині митця» (Пустовіт, 2013: 156–157). Наслідки русифікації серед простого народу в 70-90-х роках І. Нечуй-Левицький відтворив у повісті «Причепа», важливість національно просвітньої роботи молодого покоління інтелігенції – у романах «Хмари» та «Над чорним морем». Національно-ідеологічним твором І. Нечуй-Левицького мав би, за умови вчасного видання, передувати роман А. Свидницького «Люборацькі», який, за підрахунками Н. Порохняк, «йшов до свого читача майже 40 років» (Порохняк, 2011: 135).

На її думку, у творі А. Свидницького простежується паралель між загибеллю роду та занепадом нації, а причина виродження роду криється у поступовому, під стороннім впливом, відторгненні, відхрещуванні від прадавніх звичаїв, традицій, мови (Порохняк, 2011: 136). Саме руйнування патріархальних традицій у середовищі духовенства України в 40-60-х роках ХІХ століття Анатолій Свидницький показав у своєму сімейному романі-хроніці «Люборацькі». За слушним зауваженням Івана Франка, роман Анатолія Свидницького «...виявляє дуже великий культурно-історичний інтерес, як образ, з одного боку, полонізаційних, а з другого боку, русифікаційних тенденцій, що підкопували патріархальний побут православного духовенства на правобережній Україні в 30-их і 40-их роках ХІХ ст.» (Франко, 1984: 307). Водночас автор роману викрив разючу несумісність природних нахилів дитини й тодішньої системи навчання, в основу якої було покладено не виховання засобами рідної мови вільної самодостатньої особистості, а дресирування слухняних рабів Російської імперії. Таке виховання мало на меті витравлювати в дітей як почуття

самоповаги, громадянської ініціативи, так і відчуття причетності до традицій давньої материнської патріархальної України.

Подаючи загальну характеристику сільських патріархальних священників, А. Свидницький зауважував: «Нема в світі більш праздного люду, як деякі панотці: ні за холодну воду не візьметься» (Свидницький, Б. р.: 5), але отця Гервасія Люборацького виокремлював серед них, вказуючи на давність його роду: «О. Гервасій <...> був з тих старих ще панотців – з тих, що у бакалярів вчилися; після сам бакалярував, а там помаленьку й до попівства досравгавсь, женившись під сорок літ» (Свидницький, Б. р.: 6). Тобто панотець здобував освіту не в освітніх закладах, а похапцем у мандрівних учителів-студентів; набравшись у них знань, ділився ними з іншими спраглими до грамоти дітьми селян, заклавши в селі Солодьки школу. «Тим і громада його поважала й любила, що малої дитини не промине, не сказав би доброго слова, а що з старим, то й до розмови стане» (Свидницький, Б. р.: 9), – підкреслює автор увагу й повагу отця Гервасія до кожного прихожанина.

Старий Люборацький прожив непросте життя сільського священника, побут родини якого мало чим відрізнявся від побуту звичайних селян. «Всі таки панотці біду знали, виростили в громаді, то й шанували громаду, й громада їх» (Свидницький, Б. р.: 6). Гервасій, попри все, зумів зберегти любов у серці до людей, тому, підкреслює автор, Бог наділив його різноманітними не набутими в освітніх закладах, а природними здібностями: «Тих високих наук і в очи не бачив, і чути про їх не чував, і слухать навіть не любив; а піди ж до хазяйства – хоч якого битого господаря перейде. Або до відправи приведи татарина, що з-роду з-віку не чув Божого слова – й той зрозуміє: й голос мав на славу, й читав, як горохом сипле, – кожне слово наче виточене з його уст викачувалось. То й любо було в церкві постояти, набоженства послухати. Не так, як за нових, що мимрять-мимрять, наче теля ремінь жвакає; та ще й на

московське; а ти в церкві стоїш, й спать хочеться, або таки дримаєш. Не тільки в церкві та в своїй господі, – й у громаді о.Гервасій був чоловік з головою. Як розкаже, було, що з давнини, то наче з книжки вичитує, аж зітхнеш, слухаючи. Дасть же Бог таку голову на в'язи! Здається, щоб другому попалась, то покотилась би, як кабак – не вдержалась би» (Свидницький, Б. р.: 8–9).

Попри надану автором позитивну характеристику старосвітському священнику отцю Гервасію: «О. Гервасій вчився по псалтирі і вийшов панотцем простим, людяним, почувався українцем і держався старосвітчини» (Свидницький, Б. р.: 18), – у творі немає жодного позитивного героя, що цілком відповідає запитам реалістичного роману. Гервасій має серйозні вади, на які слушно вказав В. Шевчук: «Взявши за основний інтелектуальний стрижень саме таку деградацію освіченого стану, письменник недаремно зупинився на розкладі представника духовенства, який, з одного боку, зберігав національні традиції та найтісніше єднався з народом-простолюдям, а з іншого – намагався наблизитися до чужих цьому народові панів (етнічно і морально) і до темного, нівелюючого традиційній вартості російського православ'я» (Шевчук, 2006: 24). Толерування ним польських панів і російського православ'я зрештою призвело до смерті його дітей Масі й Антося.

На відміну від отця Гервасія, паніматка Люборацька з надзвичайним болем сприймає зміну часів та звичаїв, тому що у її свідомості викарбувані усталені старосвітські погляди на життя та виховання, нав'язані тінювим героєм роману з потойбіччя, її татом, «що все, було, розкаже, – з якихсь книжок вичитував, – що під кінець світа, як вже матиме анцихрист народитись, всюди будуть ученики й учителі; а то не учителі будуть, а мучителі; не ученики, а мученики» (Свидницький, Б. р.: 9–10), який за ієрархічною традицією старосвітської родини є

для неї неперевершеним авторитетом. Попри те, що татові слова в романі звучать рефреном, у яких панімадка постійно наголошує на знатності свого давнього попівського роду, згадуючи прадіда та діда, які загинули під час антипольських повстань на Поділлі в 1734 році та після Коліївщини в 1768 році відповідно, і на інтуїтивному рівні вона як мати відчуває загрозу для своїх дітей з боку чужоземної освіти, яка матиме негативний вплив на них, власноруч відвозить їх у чужомовні школи. Панімадка живе за усталеними, сформованими традиціями й принципами життя, побуту, упокорення волі чоловіка в усіх питаннях, зокрема й у вихованні дітей. Звістка про смерть Масі вбила панімадку. Поховали її біля шинку й довго на могилу, аж поки її не розорали, жиденята виливали помії.

Толерування територіальної, економічної, політичної, національної, культурної, освітньої експансії Польщі й Росії такими упокореними, як панімадка, про яких Т. Шевченко свого часу говорив: «Славних прадідів великих. Правнуки погані!» (Шевченко, 1983: 268), сприяли тому, що українці протягом багатьох століть свого існування перебували під впливом інших народностей. Така васальна залежність українського народу деформувала національну свідомість, наклала певний відбиток на літературу, на мову. «Як наслідок, власні ментальні риси відтісняються в підсвідомість, а на них нашаровуються набуті, чужі цінності, які призводять до деформації своїх» (Пустовіт, 2013: 153). Чуже сприймається як своє, а своє – як чуже. За умови перевернутої свідомості нівелюються сакральні маркери буття особистості, родини, роду. Панімадка, аналізуючи результати навчання своїх дітей, доходить сумних висновків: «Господи-Господи! – подумала мати, – попереучували моїх діток на один бік: з тієї ляхівка вийшла та така, що з голими руками не приступай; а сей москалем став» (Свидницький, Б. р.: 229). Така деформація національної свідомості продукується наступними поколіннями в геометричній прогресії. Як наслідок, нині маємо

російсько-українську війну на виживання й перевернуту свідомість частини населення України, яка схвалює дії Путіна, спрямовані на знищення українців і України, ненавидить все українське й обожнює все російське.

Однак для більшості українців Батьківщина, як стверджував Г. Гадамер, – це провідна константа людського буття, «щось споконвічне, яке не обирають і не забувають. У реальному вимірі батьківщина – це передусім мовна батьківщина, бо в рідній мові струменить уся близькість до свого, у ній – звичаї, традиції й знайомий світ» (Гадамер, 2000: 188).

А. Свидницький, вказавши на людяність, чуттєвість зображених у романі представників старшого покоління родини Люборацьких, батька й матері, затаврував їхнє старосвітське невігластво, що спонукало плисти за антиукраїнською течією, яка не лише знищила їхніх дітей, а й стала великою проблемою для наступних поколінь українців.

Сімейний роман-хроніка А. Свидницького «Люборацькі» має кілька сюжетних ліній, і в межах характерних ознак цього жанру вони всі пов'язані з членами родини. Перша сюжетна лінія, яка є об'єднуючою ланкою канви інших сюжетних ліній, зображує життя батька й матері Люборацьких. Друга сюжетна лінія переповідає історію їхньої доньки Масі, третя – сина Антося, четверта – доньки Орісі. Історії найменшої доньки Теклі та внука Фоні не перетікають в окремі сюжетні лінії, а переповідаються дотично до історій інших героїв роману.

Н. Данюк стверджує, що роман «Люборацькі» є найавтобіографічнішим твором автора з огляду на збіг його життєписних моментів із історією героя роману Антося (Данюк, 2000: 81). Ба більше, прототипами батька й матері Люборацьких були батьки А. Свидницького, Масі – його сестра Марія. Попри це, ми не можемо розглядати роман як автобіографічний і не лише тому, що, наприклад, епізоди перебування Масі у пансіоні

Печержинської, полювання о. Гервасія, його смерть тощо є художньою вигадкою, а ще й тому, що ідейне навантаження роману виходить далеко за межі очікуваної проблематики автобіографічного роману. Динамічні дегресивні образи Антося і Масі Люборацьких є свідченням згубного антинаціонального, антидуховного виховання московською церквою та шляхетської польською освітою, нав'язування моралі покручів, плекання рис погорди до свого народу, до рідної мови, до батьків.

На початку роману Мася змальовується автором як працьовита, любляча донька: «Мася вернулась до хати. Сама вона була на хазяйстві; паніматка пішла до шаровильника й наймичок забрала, а дочці наказала всякої роботи: й масло бити, й сметану збирати, й сир відгрівати, й кабани, що в сажі аж два годувались, на її голові були, й всяка птиця; та ще треба було й закришки на вечір наготовити. Так воно все діялось, й Мася завжди справлялась» (Свидницький, Б. р.: 7). Портрет дівчини автором було виписано відповідно до еталонів краси української селянської дівчини: «собою була чорнобрива, повновида, коса густа, світліша від брови, губи складні, живо-червоні, й лиця аж горять» (Свидницький, Б. р.: 15). Їй здавалися дивними слова батька про панування, про ошатний одяг, про білі руки, що раптом вродилися в його голові під впливом пана Росолинського, який дорікнув сільському священнику, що він свою доньку виховує як звичайну селянку, а мав би виховувати як панянку, і порадив віддати Масю в науку до пані Печержинської.

Материнське серце потраді протівилося волі чоловіка, не хотіло віддавати дитину в польською школу, боялося, що віри відцурається серед ляхів, але батько стояв на своєму: «Й йому, правду сказати, не науки бажалось для доньки, не освіти; а хотілось, щоб і вона була, як людські дочки, як всяка панянка: чи навчиться, чи ні – аби в учительки була, та по-лядськи цвенькала, бо з “хамською”, хлопською мовою, мовляв Росолинський,

тепер вже нікуди соватись. Такий, значить, світ настав...» (Свидницький, Б. р.: 51). Як зазначав В. Шевчук, саме отець Гервасій «ініціює відхід своїх дітей від <...> гармонії» життя за традиціями й звичаями предків (Шевчук, 2006: 25).

Не мала Мася бажання їхати в школу, її мати боялася, що вона там запаніє. Правда дівчина на пораду наймички Ганни лише прикинутися, що вже запаніла, відповіла, що не вміє лицемірити: «Може, з мене вийде така яга, що й пальці слугам підрізуватиму» (Свидницький, Б. р.: 58).

Добру, щиру, працювиту і вродливу попівну та наука перетворила на істеричну, жорстоку, хворобливу панночку, яка, соромлячись свого міцного селянського тіла, труїла себе оцтом, щоб бути блідою та стрункою. Вона сторонилася матері, називала її попадею перед іншими школярками. Коли йшла заміж за ляха, то в матері забрала все господарське начиння, навіть останню подушку, бо їй, пані, треба спати на м'якому, а мати, мужичка, може й на кулаці поспати. Коли ж помирав її батько, Мася у панів Росолинських ставила на нього карикатури, насміхалася, раділа, що помер, то її не зватимуть мужичкою, лише прикро їй було, що батьківського благословення їй не дав.

Після одруження з підстаркуватим ляхом паном Кулинським Мася жодного разу не провідала матір. Навіть тоді, коли після смерті чоловіка його діти, ляхи, стали попрікати їй шматком хліба, вона, донька священника, обрала шлях великого гріхопадіння – шлях самогубства, а не стежку до рідного материнського порогу. Мася була такою бідною, що позичила ніж у москаля, щоб ним зарізатися. Така художня деталь із позичанням для самогубства ножа в москаля не є в романі випадковою. Вона є ілюстрацією фізичного знищення Росією українців в Україні, які духовно вже були вбиті польськомовною освітньою системою, де вчителями були гуманітарні яничари на кшталт пані Печержинської. «Введення передісторії про колишню кріпачку Пріську, а згодом «крашу вчительку»

польської, на перший погляд, не стосується розповіді про родину, проте згодом допомагає краще зрозуміти особливості формування характеру дівчини» (Порохняк, 2011: 136). Виявляється, що Печержинська була панською покриткою, з якою пан змусив одружитися Явтуха Печерицю, налякавши його рекрутчиною. Пріська Печериха після смерті свекрів і втечі чоловіка стала Фрузиною Печержинською та класною дамою, яка вміла лише трішки читати по-польськи та гаптувати. Вона сама була ментальною яничаркою, тому й вчила українських дівчат манкуртства.

На думку А. Свидницького, полякам не треба було просвічувати український народ, а лише відірвати від рідного берега й не дати висадитися на їхньому польському березі, бо «ми себе забули, а ляхи не забули, що ми були; то мов би на знак, що поконали козацьку волю, що по їх сталося, — двірських служак звать козаками й зодягають їх наче б по-козацьки, тільки все на сміх: шлик козацький з червоним верхом й китицею, а шаровари аж білі, й сірого сукна куртка — не куртка, а немов би фрак, та й не фрак; а казна-що: з-переду поли зовсім обрізані, а з-заду хвостик, й блискучими гудзами обтикано. Ще й жилетка червона, як жар, і також з блискучими гудзами. Літом, замість отого фрака, козаків водять в такій одежині, що й ім'я нема; до станка пришито замість полів брижі з-на пядь довжини. Замість шлика, літом можна бачити на козаках якусь шапочку-макотьорку, що тільки чуб накриває; попід шию вона ремінцем прив'язується, щоб з голови не зпала. Де-де на такій шапочці можна бачити й гальони. Запорожжя панам кісткою в горлі сіло; то щоб краще його осміять, вони вчепили своїм дворякам оселедець: жмут волосся коло лівого вуха. Його там звать: «кок» (Свидницький, Б. р.: 60–61).

У романі чітко увиразнилися негативні наслідки деструктивного впливу суспільства на особистість, на знищення в ній українського ядра. Мася добре засвоїла науку пані

Печержинської: забула рідну мову, зневажила батьків, стала байдужою до проблем своїх сестер і брата, але польською панною так і не стала. «Ми себе забули і своєї мови цураємось, а ляхи, – хоч які то вони на Поділля: ні нашим, ні вашим, – не цураються своїх звичаїв, не соромляться, що вони ляхи, а не хто другий. Та ще мало: вони думають, що наша правобіцька сторона – то Польща, і так діла повели, що лядщина там зовсім взяла верх. Якби в нас наука друга!» (Свидницький, Б. р.: 17), – робить автор болюче узагальнення, докоряючи українцям за коротку пам'ять. Мася – особа без історичної пам'яті, без національного генетичного коду, без родового коріння – зрештою втратила інтерес до життя, не знайшла в ньому цінності й бажання так жити далі.

Антось за наказом вищого духовенства змушений був їхати на навчання в православну духовну семінарію, де освіта виконувала роль русифікатора, а виховання зводилося до дресування з моральним тиском і фізичним впливом.

Образ головного героя роману А. Свидницького «Люборацькі» Антося подається автором в прогресивно-регресивній динаміці. На початку роману це активний, розумний, допитливий хлопчик: «Що то за хлопець ріс! Вже було вмів на криласі читати, міг за дяка бути, хоч мав літ одинадцять» (Свидницький, Б. р.: 9). Тогочасне схоластичне навчання в бурсі продукувало неповагу до людини, постійний моральний і фізичний тиск на учнів не плекали, а вбивали будь-які паростки духовності, яка мала би стати твердим підґрунтям щирої віри в Бога. Духовна російськомовна схоластична освіта в нещасливій долі Антося мала танатологічний присмак.

Антось так само, як старша сестра, навчається в умовах тотальної заборони спілкування українською, рідною мовою, приниження особистості й стеження один за одним: «На глухій стіні килим висить, й на килимі колодка з на пядь довжини, й на ній написано Nota. Ноту чіпляють тому, хто забалака по-наськи,

– хто „мужичить“. Її доти треба носити, доки не спіймаєш другого в такій же провині. Кожного, хто „мужичив“, записують в журнал і за кару назначають вивчити скільки-десять латинських слів під ряд – до трох раз, а там уже б'ють. Від ноти висить мотузок, як нашільник» (Свидницький, Б. р.: 28). Ця частина роману виходить за межі художнього часу й вказує на причини тотальних репресій інакомислячих в Радянському Союзі в 1937 році. У таких російськомовних школах майже століття вчили вистежувати іншого, доносити на нього, щоб убезпечити себе. Хтось не піддавався, як Антось, а хтось впливався в систему, як Робусинський. Нащадки таких робусинських в часи репресій написали мільйони доносів на знайомих і незнайомих, близьких і не дуже, рідних і чужих людей, прирікши їх на смерть.

Така атмосфера в системі освіти інколи вибивала Антося із руслу порядності. Він впадав в алкогольну залежність, крав гроші в матері, призначені для сестер, вимагав так само, як Мاسя, дорогого сукна на сюртук, а інколи впадав у розпач: «– Добре він (гімназист – О. Л.) казав, – подумав Антось, — що ми раби; в ярмі ходимо й не знаєм, що й без ярма можна... Чому я не родивсь чим другим, а поповичем? Чому мене не віддали куди інше, а в сю проклятушу свинарію, під сих живоїдів?» (Свидницький, Б. р.: 242).

Однак при всіх своїх недоліках Антося вдалося зберегти риси людяності, які якнайповніше проявляються в його мріях і прагненнях бути таким же привітним з людьми, як його тато, коли він посяде парафію, у майбутньому відкрити школу. «От як я вийду на попа, то зараз школу заведу, учитиму дітей, стоятиму за громаду перед паном, перед судом, перед царем... Заїдять ? Та що ? Христос дав нам взір собою, я послідую Йому» (Свидницький, Б. р.: 292). Проте його мрії розбилися об жорстоку реальність буденщини. «Деградація бере верх і все добро, яке в ньому ще не пригасло, добро, що йде від природи,

гине завдяки чужій освіті, яка нищить у людині її духовне закладення, і завдяки тому, що він значно більше відірвався від питомого кореня, який ще прочитувався у його батьках» (Шевчук, 2006: 26). Незважаючи на те, що Антось під кінець навчання взявся за розум, став успішним учнем, щоб уникнути диплому з одруженням, створити власну сім'ю з коханою дівчиною Галею, він отримав диплом з одруженням, а недалекий і не здатний до осягнення наук Робусинський, завоювавши прихильність керівництва семінарії доносами й підлабузництвом, батьківську парафію, хату в Солодьках і одружився з Галею. Така глибока несправедливість штовхнула Антося в обійми смерті.

Середня сестра Орися не навчалася в жодному навчальному закладі так само, як її патріархальні батьки, але російськомовна духовна освіта її наздогнала в образі чоловіка Тимохи, який отримав у Тульській духовній семінарії диплом з одруженням і приїхав в Україну, як він сам озвучив своє бажання: «Атдахнуть хачу» (Свидницький, Б. р.: 186).

Автор починає знайомство читача з героєм із шокуючої портретної характеристики, яка засвідчує, що він священник з академічною освітою є дуже далеким від Бога й церкви: «А селом кацап іде, точка-в-точку коробейник: і на тім'ї йому розділено, і потилиця підголена, і в китаєвім ормяці, в личаках; через плечі, за-мість коробки, чамайдан висить невеличкий; борода тільки пухом поростала, а в руках палиця далеко довша за самого» (Свидницький, Б. р.: 178–179). Художня деталь-порівняння «кацап іде, точка-в-точку коробейник» виконує в тексті роль дотичної до Біблії алюзії, що відсилає нас до історії Христа, який найперше, що зробив, коли почав свій подвиг віри, вигнав торговців з храму. Таким порівнянням автор вказує, що Тимоху Петропавлівського необхідно було гнати з церкви і не допускати до служіння. Він підняв треби за похорон, хрестини, вінчання, зневажав українців, називав їх хохлами й мазепами,

знехтував весільними обрядами, коли одружувався з Орисею, п'яним побив вікна в школі, яку заснував ще отець Гервасій, бився з прихожанами, вигнав тещу й молодшу сестру Ориси з хати, бив дружину, і лише, коли він убив Орисю, його родич і земляк з Росії – владика – перестав його прикривати. Тимоху відправили на каторгу.

Найменша донька Люборацьких Текля, побачивши трагічні долі своїх сестер і брата, зреклася світського життя й залишилася в монастирі.

Під впливом зовнішніх чинників, зокрема бездуховної антинаціональної освіти в Україні, вся родина, окрім сина Ориси, була винищена. Відновлення роду від Фони дуже сумнівне, бо він потрапив у ту ж саму бурсу, за ту ж саму парту, де навчався його дядько Антось. Поза сумнівом, Фоня має повторити долю Антося.

Висновки

У процесі дослідження ми дійшли висновків, що роман Анатолія Свидницького «Люборацькі» дійсно має ознаки сімейного роману-хроніки. У ньому правдиво відображено життя родини у трьох поколіннях: батьки – отець Гервасій і паніматка, діти – Мася, Антось, Орися, Текля, онук – Фоня.

Проте ускладнена національною ідеєю проблематика роману розширює його жанрові функції. У відображеній історії вимирання однієї родини патріархального священника Люборацького віддзеркалюється багатомісний історія руйнування й знищення українського народу, національної освіти й культури, яке сьогодні набуло активної фази повномасштабної загарбницької війни з боку Росії.

Кожен герой роману є знаковим і наділений певними сенсами. Отець Гервасій і паніматка є образами-символами старої патріархальної України, темної, непросвіченої, але широкі та вірної народним традиціям. Застійні процеси в суспільному житті України сприяли збереженню патріархальних відносин,

які вже не відповідали запитам часу й новій пореформеній дійсності. Така ситуація формувала двоїстість характеру особистості священника Люборацького, який, «з одного боку, зберігав національні традиції та найтісніше єднався з народом-простолюддям, а з іншого – намагався наблизитися до чужих цьому народові панів (етнічно і морально) і до темного, нівелюючого традиційні вартості російського православ'я – і в тому, і в іншому випадку від народу відриваючись» (Шевчук, 2006: 24). Наприклад, отець Гервасій був цілком задоволений рівнем своєї освіти, своєю службою в церкві, своєю родиною та давнім родом, але його швидко збиває з пантелику своїми порадами й антиукраїнськими оціночними судженнями пан Росолінський. Священник не відстоює своє, українське, а повторює за паном, що воно є хамським, підштовхує своїх дітей нібито знехотя до неповаги «наської мови», українських давніх традицій; задля їхнього ж добра й кращої долі віддає сина й доньку в заклади освіти з чужою мовою. Більш стійкою в збереженні пам'яті свого роду є продовжувачка роду гайдамаків панімавка Люборацька. Вона навчає своїх дітей пишатися своїм давнім українським родом. Неперевершеним авторитетом для неї є її давно померлий «татуньо». Попадає переконає свого чоловіка не віддавати в навчальні заклади з чужомовною освітою їхніх дітей, але проти власної волі за велінням чоловіка сама ж їх туди й відвозить, а потім бідкається, що донька Маса повернулася звідти «ляшкою», а син «москалем».

Чужомовні навчальні заклади в Україні XIX століття М. Зеров свого часу назвав лабораторіями, «що в них готується і набуває сили перевертенство» (Зеров, 1990: 342). Яскравим підтвердженням слів науковця є разюча зміна і характеру, і ментальності Маса після її навчання в польськомовній школі пані Печержинської, яка в минулому була покриткою польського пана, що спочатку зробив з неї духовну яничарку шляхом ополячення й покатоличення після зречення власної віри, а потім

прилаштував в школу, щоб Фрузина виховувала собі подібних покручів. Психологічними атаками, приниженнями, фізичними впливами зі щирої працюючої вродливої української дівчини й люблячої доньки Масі пані Печержинська виховала зверхню, істеричну, ненависну до власних батьків, рідної мови, віри панну, яка, відірвавшись від рідного берега, так і не пристала до чужого. Антинаціональна освіта зробила її чужою серед своїх і не дала стати своєю серед чужих. Мета антинаціональної освіти була іншою: не асимілювати українців, а їх знищити, що й сталося з Масею. Незважаючи на те, що Мася сама собі вкоротила віку, авторська художня історія динаміки її особистісних і життєвих змін переконливо доводить, що духовно її знищила Польща, а вбила фізично Росія. Художня історія Масі є яскравою ілюстрацією боротьби Польщі й Росії в ХІХ столітті за панування на українському Поділлі, яке Польща все ще вважала своїм, а Росія вже також вважала його своїм.

Бісмарк свого часу слушно зауважував, що війни виграють не генерали на полі бою, а вчителі й священники. Росія почала русифікацію українців в школах і церквах, зрусифікувавши вчителів і священників, які потім формували з українців подібних собі манкуртів.

Російськомовна освіта в духовних закладах кмітливого, допитливого, від природи розумного хлопчика Антося поступово, дресирувальними заходами, шляхом відторгнення й відхрещування від прадавніх звичаїв, традицій, мови, перекроїла, за словами паніматки, на москаля, на пасивну інертну особистість, не здатну захистити своє право на справедливість, право на життя. Справедливим вироком руйнівній антиукраїнській системі освіти звучать останні слова Антося: «Не своєю смертю я вміраю; мене вбила семінарія» (Свидницький, Б. р.: 299).

Орися, яка дотримувалася, як і її батьки, старосвітчини, у жодних школах не навчалася, але її також убив «русскій мір»

руками її чоловіка Тимохи Петропавлівського, парафіяльного священника-академіста, що приїхав в Україну з російського міста Тула.

Найменша сестра Текля проміняла світське життя на монастирське. Лесть жевріє надія, що рід Люборацьких зможе відродитися від їхнього внука Фоні, але він потрапив на навчання в ту ж бурсу та за ту ж парту, за якою сидів його дядько. Автор таким чином нашоує читача на думку, що життя маленького хлопчика потече по тому ж руслі, що й життя Антося.

А. Свидницький проводить паралель між загибеллю родини Люборацьких та занепадом української нації. Він вималював антипедагогічну модель руйнування особистості дитини, у межах якої за використання рідної української мови в бурсі учням одягали табличку; щоб її зняти, необхідно було простежити за іншим учнем, донести на нього вчителю, що той використовує в спілкуванні українську мову, лише тоді табличку з донощика знімуть і повісять на іншу дитину. За повторне «мужичення» було передбачено до трьох покарань вивчення латинських слів, за якими слідував фізичний вплив на дитину. Автор об'єктивно розвінчує духовну нікчемність учителів бурси, покликання яких мало би бути не знищення національної ідентичності дитини, психологічне руйнування її ментальності, а просвічення народу, прищеплення високоморальних понять і почуттів.

Роман Анатолія Свидницького «Люборацькі» є правдивим відображенням знищення української України Польщею та Росією в XIX столітті й, водночас, художньою формою авторського протесту проти пасивного ставлення парафіяльних священників, неосвіченої частини українського народу, до занепаду національної мови, культури, схоластичних норм антинаціонального виховання й дискримінаційного

чужомовного навчання, наслідки якого досі, на жаль, в Україні подолані лише частково.

К. Врукс та Р. П. Уоррен свого часу розглядали форму художнього твору як подолання письменником трагізму буття й досягнення ним гармонії. «Форма створює для людини її власний образ, оскільки розкриває в ньому характер досвіду, модель його внутрішнього життя, хід долі, той жереб, який чекає на неї» (Brooks, Warren, 1976: 189). Такий шлях самопізнання, критичне осмислення життя створює перспективу подальшого передбачення й вдосконалення.

Отже, відповідно до теорії К. Врукса та Р. П. Уоррена А. Свидницький у своєму романі «Люборацькі» відтворив історію зламаних зовнішніми впливами долі членів сім'ї українського старосвітського священника – отця Гервасія, змодельював в художньому тексті життєву ситуацію загибелі роду на фоні національного занепаду, прагнучи знайти й нейтралізувати причину трагедії українського народу чи застерегти від подібних ситуацій у майбутньому.

Новітня історія, написана кров'ю кращих синів і доньок України, засвідчує, що письменнику, на жаль, не вдалося своїм романом у майбутньому запобігти більш агресивного винищення українців Росією, яка вже десятий рік веде загарбницьку війну проти України. Моє покоління й покоління моїх батьків внаслідок російських бомбардувань і артилерійських атак гине вже не лише сім'ями, а цілими містами й селами. Однак роман А. Свидницького не втратив своєї актуальності. Відтворена в ньому історія виродження родини Люборацьких сьогодні, як ніколи, прочитується як історія винищення українського народу Російською імперією. Роман спонукає задуматися над питаннями: Хто ми? Куди йдемо? Чого прагнемо? Яке значення має українська мова, українська ідентичність в розбудові держави Україна? Якою має бути

національна освіта? Які чинники є важливими в процесі становлення й розвитку української нації?

При уважному прочитанні роману А. Свидницького «Люборацькі» реципієнт знайде відповіді на всі поставлені питання. Ядром української національної структури, за А. Свидницьким, має стати родина з чіткою національною ідентичністю. Вплив будь-яких поневолювачів, а особливо московитських, на розвиток української мови, освіти, культури є згубним для української нації. Процес національної самоідентифікації шляхом впровадження національної освіти є обов'язковою умовою відродження української України.

Література

Антонович, (1957). М. Нотатки про Свидницького. Іван Франко і Анатоль Свидницький. *Розбудова держави. Журнал державницької думки*. Січень-лютий. 1957. Ч. 20. С. 7–15.

Герасименко, В. (1959). Анатолій Свидницький. Літературний портрет. Київ : Державне видавництво художньої літератури.

Гончар, О. (1991). Формування реалізму в художній прозі 50–60 років XIX ст. *Проблеми історії та теорії реалізму української літератури 19 – поч. 20 ст.* / АН УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Наукова думка. С. 5–61.

Данюк, Н. (2005). Метод психологізації у творчості Анатолія Свидницького. *Слово і час*. № 6. С.80–83.

Данюк, Н. (2001). Про художню інтерпретацію теми села і міста у романі А. Свидницького «Люборацькі». *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. № 3. С. 205–207.

Данюк, Н. (1999). Проблема «пращурів і нащадків» у романі Анатолія Свидницького «Люборацькі». *Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. № 40. С.12.

Данюк, Н. (2000). Творчість Анатолія Свидницького у розвитку суспільно-політичної та літературної думки України другої половини XIX ст. Автореф. дис канд. філол. наук: 10.01.01. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ.

Гадамер, Г.-Г. (2000). Герменевтика і поетика : Вибрані твори ; пер. з нім. Київ : Юніверс.

Єфремов, С. (1995). Історія українського письменства. Київ: Femina.

Жук, Н. (1987). Анатолій Свидницький: Нарис життя і творчості. Київ: Дніпро.

Зеров, М. (1990). Анатоль Свидницький, його постать і твори : У 2 томах. Т. 2: *Історико-літературні та літературознавчі праці*. Київ: Дніпро. С. 323–359.

Крутікова, Н. (1968). Анатолій Свидницький. *Історія української літератури: У 8-ми т. / Ред. Є. П. Кирилюка*. Київ: Наукова думка. Т. 3: 40–60 pp. XIX ст. С. 472–497.

Порохняк, Н. Т. (2010). Роман сімейна хроніка з погляду літературознавчої антропології. *Питання літературознавства*. Чернівці : Вид-во Чернівецького нац. ун-ту,. Вип. 79. С. 134–145.

Порохняк, Н. (2011). Сімейна хроніка «Люборацькі» А. Свидницького як роман про занепад роду. *Studia Methodologica: [науковий збірник] / гол. Р. Гром'як; відп. ред. І. Папуша; редкол.: О. Куца, М. Лабашук, Н. Поплавська [та ін.]*. Тернопіль : ТНПУ. Вип. 33. С. 133–138.

Пустовіт, В. (2013). Відображення національних ідей у спадщині І. Нечуя-Левицького. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. Вип. 1. С.152–158.

Свидницький, А. (Б. р.). Люборацькі. Сімейна хроніка. Київ–Ляйпціг.

Сиваченко, М. (1962). Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі. Київ: Видавництво АН УРСР.

Фігурна, Н. (1999). Проблема української жінки (на матеріалі роману А. Свидницького «Люборацькі»). *Слово і час*. №11. С.14–17.

Франко, І. (1886). Анатоль Патрикійович Свидницький. *Зоря*. № 1. С. 5–12.

Франко, І. (1984). Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. *Зібрання творів: у 50 т.* Т. 41. Київ: Наукова думка. С. 194–470.

Франко, І. (1980). *Твори в 50-ти т.* Т. 27. Київ: Наукова думка.

Хропко, П. (1984). Нерозквілий талант. *Дніпро*. № 8. С.122–124.

Хропко, П. (1985). Анатоль Свидницький. *Свидницький А. Роман. Оповідання. Нариси*. Київ: Наукова думка. С. 5–22.

Чижевський, Д. (1999). Реалізм в українській літературі / Підготов. тексту, фак. ред., передм. М. Наєнка. Київ: Видавничий центр «Просвіта».

Шевченко, Т. (1983). Кобзар. Київ: Рад.школа.

Шевчук, В. (2006). Класик «Розумного битопису». *Передмова до видання Люборацькі. Оповідання. Нариси*. Київ : А.С.К. С. 5–46.

Brooks, Cleanth, Warren Robert, Penn. (1976). *Understanding Poetry* 4th ed. New York: Holt Rinehart and Winston.

Dell, Kerstin. (2005). *The Family Novel in North America from Post – war to Post – Millennium: A study in Genre*. Trier.

Denis, Jonnes. (1990). *The matrix of narrative: family systems and the semiotics of the story* / Denis Jonnes. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter.

Ru, Yi-Ling. (1992). *The family Novel. Toward a generic definition* / Yi-Ling Ru. New York : Peter Lang Publishing Inc.

References

Antonovy`ch, (1957). M. Notatky` pro Svy`dny`cz`kogo. Ivan Franko i Anatol` Svy`dny`cz`ky`j. [Notes about Svidnytskyi. Ivan Franko and Anatol Svidnytskyi] *Rozbudova derzhavy`. Zhurnal derzhavny`cz`koyi dumky`*. Sichen`-lyuty`j. 1957. Ch. 20. S. 7–15 [in Ukrainian].

Gerasy`menko, V. (1959). Anatolij Svy`dny`cz`ky`j. Literaturny`j portret. [Anatoly Svidnytskyi. Literary portrait]. Ky`yiv : Derzhavne vy`davny`czstvo xudozhn`oyi literaturny` [in Ukrainian] .

Gonchar, O. (1991). Formuvannya realizmu v xudozhnij prozi 50–60 rokiv XIX st. [The formation of realism in the fiction of the 50s and 60s of the nineteenth century]. *Problemy` istoriyi ta teoriyi realizmu ukrayins`koyi literaturny` 19 – poch. 20 st. / AN URSSR, In-t literaturny` im. T. G. Shevchenka*. Ky`yiv : Naukova dumka. S. 5–61 [in Ukrainian].

Danyuk, N. (2005). Metod psy`xologizaciyi u tvorchosti Anatoliya Svy`dny`cz`kogo. [The Method of Psychologisation in the Works of Anatolii Svydnytskyi]. *Slovo i chas*. № 6. S.80–83 [in Ukrainian] .

Danyuk, N. (2001). Pro xudozhnyu interpretaciyu temy` sela i mista u romani A. Svy`dny`cz`kogo «Lyuboracz`ki». [On the artistic interpretation of the theme of village and city in A. Svydnytskyi's novel The Luboratskis]. *Ukrayins`ka mova j literatura v serednix shkolax, gimnazyax, liceyax ta kolegiumax*. № 3. S. 205–207 [in Ukrainian].

Danyuk, N. (1999). Problema «prashhuriv i nashhadkiv» u romani Anatoliya Svy`dny`cz`kogo «Lyuboracz`ki». [The Problem of ‘Ancestors and Descendants’ in Anatolii Svydnytskyi's Novel ‘Luboratski’]. *Ukrayins`ka mova ta literatura v serednix shkolax, gimnazyax, liceyax ta kolegiumax*. № 40. S.12 [in Ukrainian].

Danyuk, N. (2000). Tvorchist` Anatoliya Svy`dny`cz`kogo u rozvy`tku suspil`no-polity`chnoyi ta literaturnoyi dumky` Ukrayiny` drugoyi polovy`ny` XIX st. [The work of Anatolii Svydnytskyi in the

development of socio-political and literary thought of Ukraine in the second half of the nineteenth century]. *Avtoref. dy`s kand. filol. nauk: 10.01.01. Ky`yivs`ky`j nacional`ny`j univerty`tet imeni Tarasa Shevchenka. Ky`yiv [in Ukrainian].*

G`adamer, G.-G`. (2000). *Germenevty`ka i poety`ka : Vy`brani tvory` ; per. z nim. [Hermeneutics and Poetics : Selected Writings]. Ky`yiv : Yunivers.*

Yefremov, S. (1995). *Istoriya ukrayins`kogo py`s`menstva. [History of Ukrainian literature]. Ky`yiv: Femina.*

Zhuk, N. (1987). *Anatolij Svy`dny`cz`ky`j: Nary`s zhy`ttya i tvorchosti. [Anatolii Svydnytskyi: A sketch of life and work]. Ky`yiv: Dnipro.*

Zerov, M. (1990). *Anatol` Svy`dny`cz`ky`j, jogo postat` i tvory` : U 2 tomax. [Anatolii Svidnitsky, his personality and works]. T. 2: Istory`ko-literaturni ta literaturoznavchi praci. Ky`yiv: Dnipro. S. 323–359.*

Krutikova, N. (1968). *Anatolij Svy`dny`cz`ky`j. [Anatolii Svidnitsky]. Istoriya ukrayins`koyi literatury` : U 8-my` t. / Red. Ye. P. Ky`ry`lyuka. Ky`yiv: Naukova dumka. T. 3: 40–60 rr. XIX st. S. 472–497.*

Poroxnyak, N. T. (2010). *Roman simejna xronika z poglyadu literaturoznavchoyi antropologiyi. [The novel is a family chronicle from the point of view of literary anthropology]. Py`tannya literaturoznavstva. Chernivci : Vy`d-vo Chernivecz`kogo nac. un-tu. Vy`p. 79. S. 134–145.*

Poroxnyak, N. (2011). *Simejna xronika «Lyuboracz`ki» A. Svy`dny`cz`kogo yak roman pro zanepad rodu. [A. Svydnytskyi's Family Chronicle 'Luboratski' as a Novel about the Decline of a Family]. Studia Methodologica: [naukovy`j zbimy`k] / gol. R. Grom`yak; vidp. red. I. Papusha; redkol.: O. Kucza, M. Labashuk, N. Poplavs`ka [ta in.]. Ternopil` : TNPU. Vy`p. 33. C. 133–138.*

Pustovit, V. (2013). *Vidobrazhennya nacional`ny`x idej u spadshhy`ni I. Nechuya-Levy`cz`kogo. [Reflection of national ideas*

in the heritage of I. Nechuy-Levytskyi]. *Literatury` svitu: poety`ka, mental`nist` i duxovnist`*. Vy`p. 1. S.152–158.

Svy`dny`cz`ky`j, A. (B. r.). *Lyuboracz`ki. Simejna xronika*. [Luboracki. A family chronicle]. Ky`yiv–Lyajpcig`.

Sy`vachenko, M. (1962). *Anatolij Svy`dny`cz`ky`j i zarodzhennya social`nogo romanu v ukrayins`kij literaturi*. [Anatolii Svydnytskyi and the Birth of the Social Novel in Ukrainian Literature]. Ky`yiv: Vy`davny`cztvo AN URSS [in Ukrainian].

Figurna, N. (1999). *Problema ukrayins`koyi zhinky` (na materiali romanu A. Svy`dny`cz`kogo «Lyuboracz`ki»)*. [The Problem of the Ukrainian Woman (based on A. Svydnytsky's novel 'Luboratski')]. *Slovo i chas*. № 11. S.14–17[in Ukrainian].

Franko, I. (1886). *Anatol` Patry`kijovy`ch Svy`dny`cz`ky`j*. [Anatolij Patrykijovykh Svydnytskyi]. *Zorya*. № 1. S. 5–12 [in Ukrainian].

Franko, I. (1984). *Nary`s istoriyi ukrayins`ko-rus`koyi literatury` do 1890 r*. [An outline of the history of Ukrainian-Russian literature up to 1890]. *Zibrannya tvoriv: u 50 t. T. 41*. Ky`yiv: Naukova dumka. S. 194–470 [in Ukrainian].

Franko, I. (1980). *Tvory` v 50-ty` t. T. 27*. [Collected works in 50 volumes. 27]. Ky`yiv: Naukova dumka[in Ukrainian].

Xropko, P. (1984). *Nerokvitly`j talant*. [An untapped talent]. *Dnipro*. № 8. S.122–124[in Ukrainian].

Xropko, P. (1985). *Anatol` Svy`dny`cz`ky`j*. [Anatol Svidnitsky]. *Svy`dny`cz`ky`j A. Roman. Opovidannya. Nary`sy`*. Ky`yiv: Naukova dumka. S. 5–22[in Ukrainian].

Chy`zhevsk`y`j, D. (1999). *Realizm v ukrayins`kij literaturi*. [Realism in Ukrainian literature] / Pidgotov. tekstu, fax. red., peredm. M. Nayenka. Ky`yiv: Vy`davny`chy`j centr «Prosvita» [in Ukrainian].

Shevchenko, T. (1983). *Kobzar*. [Кобзар]. Ky`yiv: Rad.shkola.

Shevchuk, V. (2006). *Klasyk «Rozumnogo by`topy`su»*. [A classic of the 'Smart Bytopic']. *Peredmova do vy`dannya Lyuboracz`ki. Opovidannya. Nary`sy`*. Ky`yiv : A.S.K. S. 5–46[in Ukrainian].

Brooks, Cleant, Warren Robert, Penn. (1976). *Understanding Poetry* 4th ed. New York: Holt Rinehart and Winston.

Dell, Kerstin. (2005). *The Family Novel in North America from Post – war to Post – Millennium: A study in Genre*. Trier.

Denis, Jonnes. (1990). *The matrix of narrative: family systems and the semiotics of the story* / Denis Jonnes. Berlin ; New York : Mouton de Gruyter.

Ru, Yi-Ling. (1992). *The family Novel. Toward a generic definition* / Yi-Ling Ru. New York : Peter Lang Publishing Inc.

*Рукопис статті отримано 01 листопада 2024 року
Рукопис затверджено до публікації 03 грудня 2024 року*

Левченко Наталія Микитівна, доктор філологічних наук, професор, академік Академії наук вищої школи України, професор кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди.

E-mail: NatLevchenko@hnpu.edu.ua

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7535-6330>

Nataliia Mykytivna Levchenko, doctor of philological sciences, professor, academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine, professor of the Department of Ukrainian Literature and of journalism named after professor Leonid Ushkalov of Kharkiv National Pedagogical University named after G. Skovorody.

E-mail: NatLevchenko@hnpu.edu.ua

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7535-6330>

Литвиненко Олеся Юріївна, учениця 11-А класу комунального закладу «Харківського ліцею № 156 Харківської міської ради», лауреат конкурсу «Молода людина року м. Харкова. 2023», стипендіат Харківського міського голови «Обдарованість» 2024/2025 навчального року.

E-mail: lytvynenkoolesya@gmail.com

Olesia Yuriyivna Lytvynenko, 11th grade student of the Kharkiv Lyceum No. 156 of the Kharkiv City Council, winner of the contest “Young Person of the Year of Kharkiv. 2023”, holder of the Kharkiv Mayor’s “Giftedness” scholarship in the 2024/2025 academic year.

E-mail: lytvynenkoolesya@gmail.com